

СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКІ КООПЕРАТИВИ У ПІДПРИЄМНИЦЬКІЙ СТРУКТУРІ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ЧЕХІЇ

Ю. Е. Губені, д. е. н., професор

С. Ю. Губені, студентка

Львівський національний аграрний університет

Досліджено зміну позиції виробничих сільськогосподарських кооперативів у підприємницькій структурі сільського господарства Чеської республіки. Відзначено особливу роль трансформації кооперативів у формуванні нової підприємницької структури аграрної сфери. Визначено розміри та структуру основних організаційних форм підприємництва.

Постановка проблеми. Трансформаційні процеси у Чеській республіці визнано одними із найбільш успішних на терені Центральної та Східної Європи. Очевидно, що роль та місце аграрного сектору в економіці цієї країни та на європейському ринку аграрної продукції є мало порівняльними з показниками нашої країни. Однак дослідження деяких результатів аграрної реформи, зокрема

функціонування виробничих сільськогосподарських кооперативів, є доцільними у теоретичній та емпіричній площині.

Аналіз досліджень і публікацій. Місце і роль виробничих та комерційних кооперативів у підприємницькій структурі чеського сільського господарства недостатньо досліджені в Україні. Відомі публікації з цього питання.

Мета та методика досліджень. Метою дослідження є встановлення місця виробничих кооперативів у підприємницькій структурі чеського сільського господарства та встановлення передумов діяльності такого типу підприємств у Чехії. Публікація базується на тривалому дослідженню трансформаційних змін у чеському сільському господарстві [1].

Виклад основного матеріалу. В епоху соціалізму в Чехословаччині діяли т. з. *Єдині сільськогосподарські кооперативи* (чеськ. – JZD). Вони були створені під час примусової колективізації, однак у Чехії їм передували досоціалістичні сільськогосподарські кооперативи. Єдині сільськогосподарські кооперативи пройшли чотири етапи розвитку, і на завершальному із них вони були майже ідентичні радянським *колгоспам* за побудовою та принципами діяльності. У 1990 році в Чехії діяло 1024 сільськогосподарських кооперативів у формі Єдиних сільськогосподарських кооперативів. Їх середній розмір становив 2561 га, а загальна кількість працівників – 403 тис. осіб, що становило майже 75 % від загальної кількості працівників сільського господарства [2, с. 6]. Важливою відмінністю JZD було безперервне ведення обліку внесеного у кооператив майна та землі.

Таблиця 1

Розміри сільськогосподарських кооперативів до початку трансформації, 1992р.

Розмір підприємств, га	JZD (до трансформації)			
	кількість	загальна площа, га	середня площа, га	у % до усієї площі
до 500	29	8430	290,7	0,3
500 – 1000	119	92297	775,6	3,6
1000 – 1500	232	293329	1264,3	11,5
1500 – 2000	245	434276	1772,6	17,0
2000 – 2500	212	471911	2226,0	18,5
Понад 2500	362	1255849	3469,2	49,1
Всього	1199 ¹	2556092	2131,9	100,0

Примітка: ¹ – до початку трансформації кількість JZD зростає за рахунок їх поділу.

Джерело: [1, с. 212]

Один із базових нормативних документів ринкових перетворень у цій країні т. з. *Сценарій економічної реформи* визначав, що основними кроками аграрної реформи на перший період повинні були стати: а) реституція; б) приватизація; в) трансформація сільськогосподарських кооперативів. При цьому стосовно цих процесів ключовим вважалося: а) необхідність врегулювання відносин власності та б) відновлення справедливості щодо незаконно вилучених в минулому майна/землі.

Тому трансформація кооперативів складалась із таких заходів: а) ідентифікація, підтвердження та персоніфікація власності на землю та виділення її, в окремих випадках, в натурі; б) паювання та розподіл іншого майна; в) формування альтернативних підприємницьких структур [3, с. 88].

З інституційного погляду важливими особливостями трансформації кооперативів у Чехії були:

- обов'язковість, часові рамки і законодавче закріплення механізму та процедур трансформації;

- виключно *заявочний принцип* подання претензій, що передбачає наявність волі та бажання потенційного власника або спадкоємців;

- управління майном та власністю в період трансформації т. з. *трансформаційною радою*, яка зобов'язана врахувати інтереси усіх груп власників (зокрема – інсайдерів, аутсайдерів, віддалених власників);

- у JZD за результатами інвентаризації або аудиту виділяли *трансформаційне майно і чисте трансформаційне майно*;

- чисте трансформаційне майно розподілялось між претендентами пропорційно таким часткам: 50 % – за внесений земельний наділ; 20 % – за стаж роботи в кооперативі; 30 % – за внесене у кооператив майно

- трансформація JZD обов'язково передбачала розробку та затвердження *трансформаційних проєктів* – своєрідних реорганізаційних бізнес-планів, або ж організаційно-економічних та юридичних планів після трансформаційного використання майнового комплексу кооперативу. Такий підхід сприяв не лише збереженню майнових комплексів але й безперервності виробничої діяльності.

Не зважаючи на зрозумілу непопулярність кооперації в період трансформації, майже 56% трансформаційного майна знову було передано у кооперативі структури. Є навіть окремі випадки використання новими кооперативами поряд із словом «кооператив» абрєвіатури JZD. А. Діброва з колегами відзначає, що із 1197

кооперативів, обов'язкових до трансформації, було створено 1233 кооперативи нового типу, 39 акціонерних товариств, 59 інших підприємств, а 24 із них було примусово ліквідовано [4].

Таблиця 2

Розміри підприємств, створених під час трансформації кооперативів, 1997р.

Розмір підприємств, га	Трансформовані підприємства (після трансформації JZD)			
	кількість	загальна площа, га	середня площа, га	у % до усієї площі
до 500	334	87003	260,5	3,8
500 – 1000	342	250495	732,4	11,0
1000 – 1500	344	409358	1190,0	18,0
1500 – 2000	268	453187	1691,0	19,9
2000 – 2500	163	354348	2173,9	15,5
Понад 2500	228	724462	3177,5	31,8
Всього	1679	2278853	1357,3	100,0

Джерело: [1, с. 156]

Все ж у результаті трансформації у сільському господарстві сформувався нова підприємницька структура, в якій представлено суб'єкти господарювання різних організаційно-правових форм.

Таблиця 3

Підприємницька структура сільського господарства ЧР після трансформації JZD, 1997р.

Форма підприємства	Кількість	Розмір		Середній розмір, га
		тис. га	у % до всього	
Підприємства фізичних осіб,	24710	883	25,1	36
в т.ч. приватні господарства	22850	812	23,1	36
Господарські товариства, в т. ч.:	1869	1245	35,4	666
– ТзОВ	1349	827	23,5	613
– акціонерні товариства	484	403	11,4	833
Кооперативи	1011	1364	38,7	1349
Державні підприємства	22	19	0,5	864
Інші підприємства	30	10	0,3	333
Всього	27642	3521	100	127

Джерело: [1, с. 112].

Чеське законодавство не ідентифікує окремо «сільськогосподарські кооперативи», усі кооперативні підприємства

підпадають під одну дефініцію. Кооператив у Чехії – це товариство з невизначеною кількістю засновників, створене для ведення підприємницької діяльності або забезпечення економічних, соціальних та інших інтересів своїх членів. В назві кооперативу обов'язковим є наявність слова «кооператив» (чеськ. – «*druzstvo*»). Засновниками кооперативів можуть бути фізичні та юридичні особи. Мінімальна кількість засновників: 5 фізичних осіб або 2 юридичні особи. Статутний фонд кооперативів не може бути меншим 50 тис. Кч, і формується з внесків членів. Принципи формування та управління кооперативів у Чехії є близькими до вітчизняних. Цікавим є наявність т. з. «заборони конкуренції»: члени органів управління не можуть виконувати професійну або підприємницьку діяльність в інших суб'єктах господарювання або управління у сфері діяльності кооперативу [6].

Неважко побачити, що роль та місце виробничих кооперативів у чеському сільському господарстві суттєво зменшились, однак вони й досі залишаються важливими учасниками аграрного ринку (табл. 4).

Таблиця 4

Підприємницька структура сільського господарства ЧР, 2011 р.

Форма підприємства	Кількість	Розмір		Середній розмір, га
		тис. га	у % до всього	
Фізичні особи, всього	43543	1073	30,3	26
в т. ч. фізичні особи-підприємці	26609	998	28,2	37
Юридичні особи, всього	3690	2468	69,7	746
в т. ч. * господарські товариства	2932	1716	48,5	674
з них: – ТзОВ	2188	816	23,1	425
– АТ	706	887	25,1	1522
* кооперативи	536	722	20,4	1278
* інші	222	29	0,8	149
Всього	47233	3541	100	79

Джерело: [5, с. 106]

Висновки. Сільське господарство Чеської республіки відзначається своєрідним феноменом – збереженням виробничих сільськогосподарських кооперативів. Вони є своєрідними правонаступникам частини трансформованих кооперативів соціалістичного типу. Частка виробничих кооперативів у землекористуванні з 1997 року по 2011 рік скоротилась з 38% до 20%. Середній розмір виробничого кооперативу зараз дещо перевищує 1278.

серед кооперативів є значна частка економічно успішних підприємств, деякі є навіть засновниками великих холдингових груп.

Досвід, теоретичні та практичні напрацювання чеської аграрної економіки є важливими не лише для розуміння процесів, які відбуваються у сільському господарстві країн Європи, але й можуть бути використані при формуванні національної програми розвитку кооперації в аграрній сфері.

Список використаних джерел

1. Губені Ю. Е. Аграрна реформа в Чеській республіці: від «оксамитової революції» до європейської інтеграції. Приклад гідний наслідування. – К.: Укр. технології, 2002, – 368 с.
2. Губені Ю. Е. Розвиток аграрної реформи і аграрної політики в Чеській Республіці у постсоціалістичний період. Автореф. дис. док. ек. наук. ..., К.: ННЦ «ІАЕ», 2005, – 32с.
3. Губені Ю. Концепція трансформації сільськогосподарських кооперативів у Чехії / Ю. Е. Губені // Економіка АПК. – 2000. – № 2. – С. 87–91.
4. Діброва А. Д. Земельна реформа в Чехії та Словаччині: втрачені можливості для України [Електронний ресурс] / А. Д. Діброва, О. В. Жимойда, Р. В. Янчевський // – Режим доступу: <http://elibrary.nubip.edu.ua/13644/1/12dad.pdf>
5. Zprava o stavu zemědělství ČR za rok 2011, «Zelena zprava»/ – Ptaha: MZE ČR, 2012, – 368p.
6. Stryjan Y., Linhart Z. Co-operatives in the Transformation of Czech Agriculture: Problems and Prospects // The World of Co-operative Enterprise, 1994, p. 84.